PARTICULARITĂȚI REGIONALE DE LIMBĂ ÎN ENTOPICE ȘI TOPONIME DIN VALEA ZELETINULUI (județul Bacău)

DE

PUIU FILIPESCU

Supunem interpretării, din unghiul de vedere enunțat în titlu, entopice și toponime adunate în urma unor anchete directe, pe baza *Chestionarului toponimic și entopic general cu un Glosar de entopice onomasiologic*, (Iași, 1978), elaborat, ca și metoda de anchetă, de Dragoș Moldovanu.

Zona investigată cuprinde 15 localități aflate pe valea superioară a Zeletinului, la limita de est a județului Bacău. Este vorba de satele : Barcana (Brn), Bucșa (Buc), Buda (BuR), Burdusaci (Bur), Dănăila (Dăn), Dumbrava (Dum), Farcașa (Far), Fundătura (FRă), Hăghiac (Hăg), Magazia (Mag), Moviliță (Mvl), Oprișești (Ops), Putini (Ptn), Răchitoasa (Răc), Tochilea (Top)[1].

În ceea ce urmează am pornit de la premisa că multe dintre entopice, ca și majoritatea covîrșitoare a numelor de locuri, sînt creația localnicilor și că, în consecință, ele vor reflecta principalele trăsături ce caracterizează vorbirea oamenilor de aici. Vom încerca să relicfăm acele particularități de limbă care își găsesc o largă reflectare în entopice și toponime sau care sînt caracteristice acestora cu deosebire.

Dintre fenomenele fonetice regio[illegible] consemnăm mai întîi, în domeniul vocalismului :

-*ă* final trecut la *â*, ca în exemplele : *La Bâltâ, hórtâ bulbuácâ, La Gîrlâ, ţezătúrâ, mîlitúrâ, mîtcâ, produșcâ, văgăuúnâ, văiuágâ [illegible]rsătúrâ.*

— închiderea lui *e* final aton, care trece la *i* : *adăp[illegible]ri, șotării Ketrăríi, prăpăstíi, scăldătuări, trecătuări, zăpódiii.*

— velarizarea lui *e, i,* care trec la *ă, î,* corespondentele lor din seria posterioară, după consoanele *s, z, ș, j, l,* și uneori *r* : *așăzătúrâ, bolborosîtuări Cólnicu di la Stînjîn[illegible], ţezîri, limpezîș, loc covăţît, năsîpăríi, răd / rădiur* „pădurice", *șărpăríi, șăs, șîpot.*

— după aceleași consoane, monoftongarea în *a* a diftongului *ea*, ca în *bolborosâlâ.*

În domeniul consonantismului, remarcăm de la început prezența palatalizării labialelor, Moldova reprezentînd, așa cum se cunoaște, aria de mani-

[1] În lucrare folosim siglele stabilite în vederea întocmirii *Dicționarului toponimic al României. Moldova*, în curs de elaborare.

BDD-A24113 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:53 UTC)

festare tipică a acestui fenomen. În vorbire, pentru *p, b, m,* + *i(e)* apar *ḱ, ǵ, ń,* iar pentru *f, v* + *i(e)* — *h, y*. Exemplificăm cu entopice și toponime: *Cótu la Kíscu Móri, Fîntína la Kíţigói, Ketríș, Kir,* cu derivatul *kirăríi* „loc cu mult pir", *skiníș, skinăríi, álgiii, porungíș,* cu derivatul *porungíști* „loc cu mulți pruni sălbatici", *scoǵitúrâ, Diálu din N'íjloc, Drúmu di la Salcín, Drúmu la Dăñiián, Fîntína la N'ihăiță, ńiriști, hîru ápi, Rîpa H'erăștăuului, Carárea di la Moyílâ, Diálu Yíii, pléyiii / pléyii* „plavie".

Bine reprezentată în vorbirea localnicilor este trecerea în spirantele *ș, ẑ* a africatelor *ĉ, ĝ*, particularitate reflectată și în entopice, ca și în numele locurilor: *Adăpătuária la Ulúși, Burdusâși, șimitír*$^{i}_{i}$, *șotăríi, șunt / șunț* „copac care a rămas fără vîrf", pentru *ciung / ciungi* din alte zone ale țării, *Cólnicu di la Șoflíc, Fîntína la Șúturâ, K'ișóru Ancúțâ, moșîrlâ, parșélâ, păduríși, Drúmu Fáẑilor, Drúmu pi su Márẑini, lărẑímі, scúrẑiri.*

Uneori lui *v* urmat de *o, u,* îi corespunde *h*: *șuhói, hulpăríi* (vezi și toponimul *Diálu Hulpăríii*). Fonetismul tinde să iasă din uzul curent. E drept că entopicul *hulpărie* este generalizat și nimeni nu rostește *vulpărie*; în schimb, cam toți vorbitorii pronunță *vulpe* și nu *hulpe*, încît legătura dintre termenii *vulpe* și *hulpărie* nu se face de către mulți vorbitori. Cazul nu e singular. Localnicii spun *hulubărie*, dar folosesc termenul *porumbel*, și nu *hulub*; alături de primul se folosește însă și *porumbărie*. Forma cu *h* este folosită și acum în cuvinte care intră în expresii de tipul: „hórba-i *hórbă*, șórba-i șórbă" sau „la mîncări lup și la trîabă húlpi".

Apreciat chiar numai pe baza folosirii în vorbire a entopicelor și toponimelor, limbajul localnicilor prezintă unele variații, în funcție de gradul de instruire a vorbitorilor, de vîrsta acestora sau de situația de comunicare. Drept urmare, un cuvînt poate să apară în mai multe variante, fonetice sau lexicale, acestea punînd uneori în lumină și existența unor particularități de vorbire în cazul locuitorilor unui sat, în raport cu ai altuia. Mai evidente sînt aceste particularități în vorbirea locuitorilor satului Răchitoasa, care apelează curent la formele: *bordéu / bordéuur*$^{i}_{i}$, *La Bordéu, Bordéuu lu Bâșu*, față de *bordéi / bordéii, La Bordéi* (Bur); *budalău / budalăii*, alături de *budău / budăii* (primul termen, deși derivat de la al doilea, nu apare ca augmentativ, ambii avînd același sens: „fîntînă cu apă la suprafață, închisă cu un trunchi de copac scobit"); *Kiscău / Kiscăuur*$^{i}_{i}$, alături de *Kisc / Kíscur*$^{i}_{i}$, ambele avînd același sens; *platău / platăuur*$^{i}_{i}$, față de *platóu / platóuur*$^{i}_{i}$; *ǵizuníii / ǵizuníi*, și uneori *îzizuníi / îzizuníi*, față de *vizuníii, vizuínă* sau *ǵizuínă*; *úliță / úliț*, față de *húdiță / húdiț* și *húidiță / húidiț*. În variație liberă, în vorbirea din zonă apar și variante ca: *sálcâ — sálșii*; *cărări* (*Cărăria la Nícâ di la Rîpâ*, Ptn), — *carári* (*Carária pi la Scîrțîlíca*, Dum, *Carária prin Cartilúngâ*, Răc); *hățáș — hațáș*; *cătină — cîtină* (*Diálu Cîtini*, Ops); *pîrîu — pîrău* (*La Pîrîu*, Bur) — *părău* (*Întri Părăii*, Răc); *bobár*$^{i}_{i}$ „cel care dă cu bobii, vrăjitor" și *babár* (*Fîntînili Bobáriului*, Bur — *Fîntînili Babáruluí*, Buc); *îșmé — îușmé — îușmeá — șușmé — șușmiá* (*Șușmiáua lu Mustăréț*, Ptn — *Îușmiáua Plopușa*, Răc); *ieleștéu — heleștéu*; *ǵol / ǵóluri — ǵolc / ǵólcur*$^{i}_{i}$ — *ǵuálcâ / ǵolș* (*Gólu Kisăguáii*, Răc — *Gólcu la Cótu Gîrli*, Bur); *băltuácâ / băltuáși — băltuágâ / băltuáẑi*; *moșunói — moșuróị*; *mlăștină — mlășniță*; *știuálnă — șkuálnă* și altele.

BDD-A24113 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:53 UTC)

La limita dintre fonetică şi gramatică plasăm alte fenomene, unele manifestîndu-se ca urmare directă a tratamentului general al lui *-i* final asilabic, neglijat adesea în vorbire. Semnalăm mai întîi că articolul hotărît proclitic pentru genitiv-dativ al substantivelor proprii nume bărbăteşti are peste tot forma *lu* : *Apa di la Fúndu lu Măţál* (Dum), *Dţálu lui Ţurúc* (Răc), *Drúmu lu Manláki* (Ptn), *Fîntîna lu Şorîc* (Răc), *Gruápa lu Uţátu* (Bur), *Izvóru lu Zbîrşóg* (Răc), *Poţána lu Huminicâ* (Ptn), *Rîkili lu Pápâ-Lápti* (Dum), *Stejáru lu Ţáncu* (Bur). În satul Răchitoasa, şi numai în acest sat, *-i* este eliminat din desinenţa genitivului. Sînt frecvente forme ca : *Apa Gólulu Kisăguáţi, Cuásta Fînárulu, Cólnicu la Cuibáru Córbulu, Dţálu Bercárulu, Dţálu Canlónulu, Dţálu Dorosánulu, Dţálu Fúlgulu, Dţálu Lángulu, Dîmbu Ţîgánulu, Fîntîna Gavánulu, Gruápa Păuúnulu, Poţána Rotárulu, Rîpa Crăţésculu.* Fenomenul angajează şi articolul hotărît feminin, forma de genitiv-dativ, cu alte urmări însă. Prin neglijarea în vorbire a acestui articol, *-i* final asilabic se suprapune desinenţei, care cumulează şi funcţia articolului, ca în : *Cótu Gîrli* (Bur), *Crúşa Lutăríţi* (Răc), *Dţálu Bălăşîni* (Bur), *Dţálu Cocoliţi* (Dăn), *Kîscu Móri* (Ptn), *Kişóru Agláţi* (Răc), *Poţána Hoştîni* (Răc), *Poţána Prisăşi* (Răc). De remarcat că asemenea forme apar în toate localităţile cercetate. Numai în Răchitoasa apar forme ca : *Dîmbu Domnícâ, Cuásta Ancúţâ, Liniţa Fărcăşâ,* uneori cu un *i* abia perceptibil în final.

Articolul hotărît *l* nu se pronunţă, dar fenomenul este, aşa cum se ştie, general[2]. Se spune deci : : *Bălţuşu* (Bur), *Bogdánu* (BuR), *Canálu în Fúndu Pléşi* (Ptn), *Dţálu Cucoşălu* (Răc), *Fânáru* (Răc), *Lácu Dţálu Crísti* (Răc), *Sohodólu* (Bur), *Zeletînu* etc.

După cum s-a putut vedea din unele exemple date mai sus, în ansamblul numelor de locuri apare şi structura toponimică *substantiv + substantiv nume de persoană de genul masculin în genitiv*, de tipul : *Dealul lui Dănilă, Piscul lui Franză, Porniturile lui Drăgan.* În cadrul acestora se înregistrează şi construcţii sintetice, în care antroponimul apare articulat enclitic : *Crúşa Crăţésculu* (Răc), *Dţalu Bóguluţ* (BuR), *Dţálu Lángulu* (Răc), *Dţálu Pléşţi* (Ptn), *Fîntîna Bérli* (Ptn), *Fîntîna Bîruluţ* (Opş), *Fîntîna Bárli* (Bur), *Mórili Brăţéscului* (Bur), *Kişóru Huţánulu* (Răc). Construcţia este considerată arhaică[3]. În zona investigată sînt însă nume cu această structură care nu pot fi prea vechi. Prezenţa acestora ne îndreptăţeşte să punem problema dacă formele în discuţie trebuie considerate populare şi nu arhaice, din momentul în care, cel puţin în toponimie, cle sînt încă productive. Denumiri recente precum : *Fîntîna Ţágăţi* (Bur), *Păru Moldovánuluţ* (Ptn), *Pódu Croţitórulu* (Răc), sînt formate pe baza numelui unor locuitori cunoscuţi, aflaţi în viaţă sau dispăruţi de curînd. Ele sînt efectul analogiei cu numele mai vechi de locuri ce prezintă această construcţie, destul de numeroase ca să se poată impune ca model.

În cazul numelor ce se circumscriu acestei structuri este de remarcat, de asemenea, tendinţa vorbitorilor de a evita, din motive de eufonie, succe-

[2] Pornindu-se de la această realitate, unii autori nu mai notează pe *l* în situaţia de faţă, nici chiar în formele literarizate. Aşa procedează, alături de alţi cercetători, V. Ioniţă în *Nume de locuri din Banat*, Timişoara, 1982.

[3] Iorgu Iordan *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 487—488.

BDD-A24113 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:53 UTC)

siunea mai multor substantive aflate la genitiv, atunci cînd întreaga construcție se folosește la acest caz. În vorbire apar formele : *Dịálu Bóġuluị*, dar *Cụásta Dịálului Bóġu* ; *Dîmbu Țigánulu*, dar „la dreapta *Dîmbuluị Țigánu*“ ; *Dịálu Bercárulu — Vîrfu Dịálulu Bercár*[i]. Sau : *Dịálu Fúlgulu — Cụásta Dịálulu di la Fúlgu* ; *Dịálu Cáluluị* — vîrful *Dịáluluị di la Cálu* ; *Șắsu Lúnși* — poala *Șắsuluị di la Lúncă* ; *Zmîrcu lu Curmezîș* — marginea *Zmîrculuị di la Curmezîș*. În sfîrșit, mai consemnăm că nume topice precum : *Boroaia, Brătoaia, Corboaia, Gunoaia, Lupoaia, Peștioaia* nu au la genitiv diftongul *oa* : *Boroii, Brătoii, Corboii, Gunoii, Lupoii, Peștioii*, datorită evoluției fonetice moldovenești a grupului *-ei* la *-ii* și apoi la *-i*. În aceleași condiții, tot fără diftong apare și forma de genitiv-dativ a toponimului *Bădeásca* : *Rîpa Bădești* (Dăn).

La categoria gramaticală a numărului reținem cîteva particularități ale pluralului unor entopice sau toponime, după cum urmează : *ġụálcă / ġólș* ; *lac / lácur*[i] */ láși* (vezi toponimul *La Láși*, Top) ; *pripór / pripór*[i], cu schimbare de gen ; *șă / șắl*[i]. Notăm apoi dubletele *códri* și *códrur*[i], *prodúșt*[i] și *prodúști*, pl. de la *prodúșcă* „copcă (în gheață)“.

În ceea ce privește vocabularul, observăm că toponimia localităților cercetate păstrează vechi elemente lexicale, regionale sau cu o circulație mai largă, care nu mai apar în vorbirea curentă sau ale căror sensuri primare nu se mai cunosc. În zona investigată am putut înregistra toponime ca : *În Țîcmắụ la Dắńiịán* (Răc), *Țigmắụu lu Drắgán* (Bur), *Kumurlúịu Lángulu* (Răc), *Mońicu lu Uụátu* (Bur), *La Mońițói* (Bur), *La Cariịerâ la Prihódișți* (Ptn), dar termenii *țîcmắụ* (cu varianta *țigmắụ*), *kumurlúi*, *mońic* (cu derivatul *mońițói*) și *prihódiște* nu se mai află în competența lingvistică a vorbitorilor. Pe teritoriul unuia dintre sate, Barcana, există *Dịálu Cucoșắlu* cu *vîrful Mońicu*, situație reflectînd pierderea sensului acestui entopic, menținut exclusiv ca toponim. Tot entopic trebuie să fi fost și substantivul *muțurúgă*, care stă la baza toponimelor *Muțurúga* (Brn), numele unui deal mic, și *Lutărîịa di la Muțurúgă* (Brn). Termenul *țîhlă* apare în funcție toponimică absolută, *La Țîhlă* (Răc), dar cuvîntul nu e recunoscut și ca entopic, ci numai derivatul său *țîhlụácă / țîhlụási*, folosit cu sensurile „pădure cu o întindere foarte mică“ și „pădure tînără“. Alte toponime, cum ar fi *În Răspîntîn*[i] (Buc), *Pi Sușniță* (Răc), *Cụásta Zîmnîșilor* (Răc), au la bază cuvinte care se întrebuințează tot mai rar. Rareori mai apar în vorbirea localnicilor termeni ca : *dižugắtụări / dižugắtór*[i] „loc de popas, unde se dejugau boii ca să se odihnească“ ; *hrắịești / hrắịișt*[i] „casă veche și prea mare“ ; *žugarét / žugaréti* „locul de ieșire din pădure, unde se plătea taxa pentru lemne“ ; *mîtcă / mîtș* „ieșitură rotunjită, nu prea mare, pe coasta unui deal“ ; *témnic / témnîși* „adăpostul de iarnă al albinelor“.

Pentru a ilustra inventivitatea populară, ca și expresivitatea unor termeni, notăm : *ápâ abătútâ* „apă stătătoare formată într-o veche albie de rîu“ ; *ápâ dămụálâ* „fîșia dinspre mal a unei ape“ ; *drum într-o rụátâ* „partea unui drum în povîrniș, unde este gata să se răstoarne căruța“ ; *grụápâ ponosîtâ* „locul unde se îngroapă animalele“ ; *izvór giụói* „izvor foarte bogat în apă“ ; *lăturáș / lăturáș* „oameni care locuiesc în afara satului“ ; *loc tălpós* „pămînt foarte umed și lipicios, care se lucrează greu“ ; *pămînt udelós* „pămînt care ține apa“.

BDD-A24113 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:53 UTC)

Ansamblul tuturor acestor fenomene subordonează din punctul de vedere lingvistic zona cercetată subdialectului moldovean, cu particularități specifice în cea mai mare parte zonei de sud a acestuia.

După cum se poate remarca, entopicele și toponimele reflectă cu fidelitate fizionomia limbii vorbite de localnici. Tocmai de aceea se impune ca, în stabilirea elementelor particulare de limbă dintr-o zonă sau alta, și mai ales pentru prezentarea lor nuanțată, să se facă mai insistent apel la fondul de entopice și toponime din zona respectivă, acestea putînd să releve trăsături pe care uneori le ilustrează mai bine decît alte elemente ale vocabularului.

LANGUAGE REGIONAL SPECIFIC FEATURES OF GEOGRAPHICAL APPELATIVES AND TOPONYMS EXISTING IN ZELETIN'S VALLEY (BACĂU DISTRICT)

ABSTRACT

The paper is proposing to investigate, from the title stated view point, the geographical appelatives and toponyms gathered by means of direct inquiry made in 15 villages in Zeletin's valley, Bacău district.

Starting with the already known statement that the names of places are, almost all of them, the natives' creation, the paper evidences some regional specific features from the sphere of phonetics, lexicology and grammar, as reflected in geographical appelatives and toponyms from that area.

Although the zone under consideration is not very large (cca 120 km^2), the material gathered spotlights some differences, mainly phonetic ones, that characterise the language spoken in some villages, in relation with the others. In this respect the presence of some geographical appelatives with two or more phonetic variants, differing from one village to another are mentioned. Also the existence of other geographical appelatives whose area of circulation is reduced only to certain villages in which inquiry was made is pointed out.

The result is that in order to decide on the specific features from an area or onother and mainly on their shaded representation one should make a more persistent appeal to the geographical appelative and toponym stock existent in that area.

Liceul de Matematică și Fizică „C. Negruzzi"
Iași, str. Culturii, nr. 4

BDD-A24113 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:09:53 UTC)